

ІСТОРИКИ СУМЩИНИ І РЕПРЕСІЇ 20-30-х рр. ХХ ст.

Одним з важливих чинників утвердження тоталітарної системи є усунення від влади альтернативних політичних угруповань і окремих осіб, які своєю діяльністю і авторитетом могли б зашкодити або, принаймні, уповільнити впровадження більшовицької ідеології. Серед останніх особливу небезпеку становила наукова і творча інтелігенція, представники старої аристократії, духовенство, військові.

Період масових репресій 1937 р. ознаменував, фактично, перемогу сталінського свавілля. Втім, репресії проти інтелігенції розпочалися одразу після встановлення радянської влади. Гучні сфабриковані процеси на зразок “Київського обласного центру дій” (1923) або “Спілки визволення України”(1929) були спрямовані саме проти діячів культури та науки як найбільш освічених, стійких в своїх переконаннях осіб.

Особливо у 20-30 рр. постраждали історики - фахово підготовлені кадри, які в силу своєї професії розуміли безглуздість і безперспективність нового державного устрою і соціально-економічної системи. Досить сказати, що серед українських істориків-науковців до кінця 30-х рр. залишилися такими, які в тій чи іншій мірі не зазнали репресій, буквально одиниці.

Така ситуація яскраво простежується і на прикладі Сумщини. Серед майже двох десятків професійних істориків-науковців та музеєзнавців переважна більшість були репресовані, частина - розстріляна.

Нижче подаємо короткі відомості про науковців - істориків та музеєзнавців, чий життя та діяльність були пов'язані з нашим краєм. Наведені біографічні дані не є вичерпними - занадто багато було докладено зусиль, щоб пам'ять про них стерлася назавжди.

ВАСИЛЕНКО Микола Прокопович (2(15).ІІ.1866 р., с.Есмань, нині с.Червоне Глухівського району Сумської області - 3.Х.1935 р., м.Київ) - історик, професор, академік УАН.

Після закінчення 6-класної гімназії у Глухові та дворічного навчання в Полтавській гімназії вступив до Дерптського (Тартуського) університету, де навчався спочатку на медичному,

потім - історико-філологічному факультетах (1885-1890). У 1890 р. одержав ступінь кандидата російської історії. 1894-1903 рр. викладав історію у жіночій Фундуклеївській гімназії та Кадетському корпусі Києва. З 1903 р. - редактор газети "Киевские отклики". 1905 р. вступив у партію кадетів, входив до керівного ядра кадетських організацій України. 1905-1906 рр. відбував покарання у Петербурзьких "Крестах".

Склавши екстерном іспити за повний університетський курс, Микола Прокопович одержав фах правознавця. Працював у журналі "Киевская старина". Восени 1908 р. витримав екзамени на ступінь магістра російської історії, 1912 р. був затверджений приват-доцентом Київського університету. Незабаром поїхав до Одеси, де був прийнятий до складу присяжних повірених судової палати. Згідно указу Тимчасового уряду від 27.III.1917 Василенко - попечитель Київського учбового округу, з VIII 1917 - заступник міністра, начальник відділу вищої школи в Україні.

Після Жовтневого перевороту повернувся до Києва. Був призначений Центральною Радою членом Генерального суду. З листопада 1917 р. викладав на кафедрі української історії Університету св.Володимира. 30.IV.1918 р. Василенко було призначено виконуючим обов'язки голови Ради міністрів, 2 травня - міністром народної освіти.

Пізніше він писав, що в цьому випадку керувався не політичними амбіціями, а виключно інтересами науки та культури. М.П.Василенко наполягав на створенні комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН, проведенні закону про заснування Академії і затвердження статуту, включення в державний бюджет кошторису Академії та Національної бібліотеки.

Значною мірою завдяки Василенку було відкрито державні університети в Києві та Кам'янці-Подільському, мережу нових загальноосвітніх шкіл.

У травні 1918 р. з ініціативи Миколи Прокоповича у Київ був запрошений В.І.Вернадський, який очолив комісію по створенню УАН. З 26.VII.1920 р. - дійсний член Академії, згодом - голова її правління, з 18.VII.1921 р. - президент ВУАН. Але згодом через брутальний тиск Наркомосу він був змушений скласти обов'язки президента.

З 1922 р. - голова Історичного товариства Нестора-літописця, з грудня 1922 р. - голова соціально-економічного відділу ВУАН.

1923-1924 рр. керував Археографічною комісією Академії. 24.IX.1923 р. академіка було заарештовано за звинуваченням в участі у контрреволюційній організації "Київський обласний центр дії". 8.IV.1924 р. йому було винесено вирок - позбавлення волі на 10 років, громадянських прав - на 3 роки з конфіскацією майна. Але завдяки наполегливим клопотанням академіків ВУАН, ув'язнення скоротили наполовину, а потім замінили трирічним адміністративним висланням до Оренбурга. На початку 1925 р. вдалося домогтися скасування рішення про висилку. У лютому рішенням ВУЦВК Василенка було помилувано і "звільнено від усіх заходів соціального захисту". 1925 р. він знову повернувся до Академії, взявся за видання "Записок Соціально-Економічного Відділу ВУАН" та праць Комісії для вивчення західноруського та українського права.

28.VI.1991 р. Постановою Пленуму Верховного Суду УРСР М.П.Василенка було реабілітовано.

За 40 років наукової діяльності доробок академіка Василенка становив майже 500 наукових та публіцистичних праць¹.

ТАРАНУШЕНКО Степан (Стефан) Андрійович (9(21).XII.1889 р., м.Лебедин, нині Сумської області - 13.X.1976 р., м.Київ) - історик архітектури, мистецтвознавець, пам'яткоохоронець, музеєзнавець, професор (1924).

Народився в сім'ї дрібного торговця, навчався в міському та народному училищах, 1910 р. екстерном закінчив класичну Охтирську гімназію, 1916 р. - слов'яноруське відділення історико-філологічного факультету Харківського університету з дипломом I ступеня. За конкурсну дипломну роботу "Иконография украинского иконостаса", створену за пропозицією і під керівництвом проф.Ф.І.Шмідта, отримав золоту медаль, був залишений в університеті професорським стипендіатом і призначений асистентом університетського музею мистецтв.

Після утворення Музею давньоукраїнського мистецтва (з 1926 р. - Музей українського мистецтва) призначений його директором (1920-1933 рр.). У 1924-1929 рр. - професор Харківського художнього інституту.

Організував близько 10 експедицій (деякі - разом з П.Жолтовським та Д.Чукіним) з метою дослідження історико-культурних пам'яток: 1920-1922 рр. - Харківщина; 1923 р. - Полтавщина (Кременчуцький та Золотоніський пов.); 1924 р. -

Київщина, Вінниччина, Житомирщина, Кам'янецьчина; 1925 р. - Лебедин; 1926 р. - Миргород, Лубни, Прилуки, Тростянець, Чернігів, Полтава; 1927 р. - Слобожанщина, Полтавщина; 1928 р. - Полтавщина, Сумщина, Чернігівщина; 1929 р. - Полтавщина, Сумщина; 1930 р. - Кам'янецьчина; 1931 р. - Полісся; 1932 р. - Чернігівщина; 1933 р. - Донбас. Під час цих експедицій проводилися ретельні обміри, графо- та фотофіксації матеріалу, розроблялися методи наукового дослідження об'єктів монументального та житлового будівництва, побуту, декоративно-ужиткового мистецтва. Першим ґрунтовним зразком набутого досвіду і удосконаленої С.А.Таранушенком методики досліджень стала монографія "Покровський собор у Харкові" (Харків, 1923), яку було зараховано як дисертаційну.

14.X.1933 р. Степана Андрійовича було заарештовано у справі так званого "Російсько-українського фашистського блоку", 24.II.1934 р. засуджено на 5 років виправно-трудоих таборів. 5.IX.1958 р. реабілітовано. Покарання відбував на будівництві БАМу в районі Чити. У 1937 р. викладав у Мотівиліській філії Пермського індустріального робітфаку. З 1938 р. - науковий співробітник Курської картинної галереї.

Під час Великої Вітчизняної війни доклав максимум зусиль, охороняючи експонати, що не були евакуйовані. Після звільнення Курська брав участь у відновленні роботи галереї, працював над створенням виставок, друкувався у місцевій пресі. 1950-1953 рр. - завідувач фондами Астраханської картинної галереї. 1953-1963 рр. працював в Академії Архітектури в Києві.

Автор близько 120 наукових праць. Увівши у контекст розвитку європейської культури пам'ятки монументального дерев'яного зодчества Лівобережжя, простеживши еволюційні шляхи і генетичні зв'язки на широкому географічному тлі, вчений відкрив кілька архітектурних шкіл. На численних прикладах він довів наявність прямої спадкоємності між монументальною українською архітектурою та зодчеством Київської Русі. Підсумковою є фундаментальна монографія С.А.Таранушенка "Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України" (К., 1976), яка, крім досконало проведеного аналізу, містить креслення, описи, фотографії пам'яток, більшість з яких на сьогодні є втраченими. Про деякі об'єкти це єдине джерело інформації. Частина праць вченого не була опублікована, велика кількість матеріалів, створених дослідником, зникла під час арешту².

ПАРХОМЕНКО Володимир Олександрович (1880 р., с.Сміла, нині Роменського району Сумської області - 1942, м.Ленінград) - історик, професор.

Народився в сім'ї священика. З 1905 р. викладав церковну історію в Полтавській духовній семінарії, був одним з ініціаторів заснування Полтавського церковно-археологічного комітету (1906). У 1907 р. за дорученням Д.Я.Самоквасова проводив археологічні розкопки. Працював у Тифліському учительському інституті, з 1917 р. - у гімназіях та вузах Канева, Києва, Полтави, Сімферополя. З 1921 р. - науковий співробітник ВУАН та професор Інституту народної освіти, з 1927 р. очолював Дніпропетровське відділення ВУАН.

1929 р. В.О.Пархоменка було заарештовано у справі СВУ, 28.I.1930 р. засуджено до 10 років позбавлення волі, звільнено 6.VI.1933 р. Працював у ленінградських установах АН та університеті. Помер під час блокади. Реабілітовано 17.VI.1989 р.

В.О.Пархоменко у ряді ґрунтовних праць висунув положення про походження Русі, згідно з яким цю назву спочатку носили поляни, що жили біля Азовського моря, де ними правив Олег як князь Тмутороканський. Пізніше, при Ігорі, після поразки у боротьбі з Візантією, вони переселилися на Дніпро, ставши ядром Руської держави.

Навколо цієї концепції у 20-30-ті рр. розгорнулася дискусія. Сьогодні окремі моменти цього положення вважаються недостатньо обґрунтованими. Зокрема, вірогідно, що в джерелах, до яких вчений ставився недостатньо критично, наявна плутанина щодо походів Олега й Ігоря.

У своїх працях В.О.Пархоменко порушував питання про надмірно загострену, штучного походження ідею одвічної боротьби Русі зі Степом: "*идея извечной принципиальной борьбы Руси со степью явно искусственного происхождения*". Фактично першим серед науковців розглядав стосунки двох сусідніх народів як фактор не лише деструктивний, але й позитивний у своєму взаємозбагаченні. Так, кочовиків часів Київської Русі дослідник вважав своєрідним ланцюгом, що поєднував слов'янський світ з Кавказом та Сходом. Ці питання, окрім опублікованих праць, вчений розробляв у розлогіму дослідженні "Русь и Степь", що не було надруковане. Ця робота, як і "Очерк истории Восточной Европы", вважається втраченою³.

РОМАНОВСЬКИЙ Віктор Олександрович (5(18).І.1890 р., м.Глухів, нині Сумської області - 16.ІІ.1971 р., м.Ставрополь) - історик-архівіст, доктор історичних наук, професор (1949).

Народився в сім'ї службовця земської управи. Навчався в Глухівській чоловічій гімназії, яку закінчив 1909 р., та на історико-філологічному факультеті Київського університету, який закінчив у 1914 р. Був залишений при університеті для підготовки до професорського звання, в цьому ж році призначений помічником директора Центрального архіву давніх актів у Києві. Вів курси історіографії та практичні заняття (1916), викладав історію України на Вищих жіночих курсах у Києві (1917). З 1918 р. - викладач Київського археологічного інституту.

1919 р. був обраний до УАН членом-редактором Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України, членом Постійної комісії для складання історико-географічного словника. У 1921-1931 рр. - директор Центрального архіву давніх актів. У 1928-1934 рр. керував Археографічною комісією ВУАН.

У період масових репресій В.О.Романовського було засуджено. Відбував строк в Карагандинському таборі до 1940 р. Після звільнення працював доцентом Карагандинського (1940-1947), завідувачем кафедрою історії Ставропольського (з 1947) педагогічних інститутів. За час роботи в останньому під його керівництвом було захищено 20 кандидатських і кілька докторських дисертацій.

Автор ряду праць з історії України XVII-XVIII ст., архівознавства, джерелознавства. Підготував збірку, присвячену Магдебурзькому праву на Україні. Видання мало містити кількасот грамот. Але збірку видати не вдалося.

Опублікував ряд праць про перепис населення та історію оренди на Лівобережній Україні в 2-й половині XVII-XVIII ст. У 1927 р. вийшла друком його праця "Нариси з архівознавства", що являла собою перший в СРСР досвід систематичного викладу історії архівної справи і довгий час служила підручником⁴.

РУДИНСЬКИЙ Михайло Якович (2(14).X.1887 р., м.Охтирка, нині Сумської області - 23.VI.1958 р., м.Київ) - археолог, музеєзнавець, пам'яткоохоронець, доктор історичних наук.

Народився в сім'ї земського лікаря. 1905 р. закінчив Охтирську класичну гімназію і вступив до Петербурзького історико-філологічного інституту. Незабаром перевівся на

історико-філологічний факультет Харківського університету, який закінчив 1910 р. з дипломом I-го ступеня. Захистив кандидатську дисертацію "Дюнні стоянки неолітичної доби в басейні Дніпра". У 1908-1909 рр. під час археологічних досліджень по р.Ворскла в Охтирському повіті відкрив ряд неолітичних стоянок. У 1910-1912 рр. - викладач Путивльської жіночої гімназії, у 1912-1915 рр. - Київського, у 1915-1917 рр. - Петербурзького комерційних училищ.

Кожного літа разом з членами організованого М.Я.Рудинським "Кружка изучения Лесного" виїздив на археологічні розкопки, досліджував пам'ятки на берегах Десни і Сейму, Псла і Ворскли, Тетерева і Фінської затоки. Тоді ж була відкрита Тархівська стоянка на узбережжі Сестрорецької затоки під Петербургом.

1916 р. брав участь у розкопках палеолітичної стоянки в Мизині та розвідках околиці с.Пирогівка на Десні.

Наприкінці квітня 1919 р. створив Галерею мистецтв Полтавського губернського музею, брав участь у формуванні Полтавського архіву, майбутньої обласної бібліотеки. У цьому ж році Михайла Яковича призначають директором Полтавського художнього музею.

Влітку 1921 р. за ініціативою і при підтримці Рудинського була проведена комплексна експедиція в с.Яреськи Миргородського району. Цього ж року розпочалися археологічні дослідження околиць Полтави (стоянка епіпалеолітичного віку на Білій Горі під Полтавою, неолітична стоянка в Брусії та ін.).

Восени 1924 р. вчений переїхав до Києва, де очолив відділ шиття і тканин Лаврського музею, одночасно був позаштатним співробітником кабінету антропології ім.Ф.К.Вовка, восени цього ж року - дійсний член ВУАК, з 5.ІІ.1925 р. - його вчений секретар (до 1929 р.).

Найбільші результати М.Я.Рудинський отримав у галузі вивчення пам'яток палеоліту, епіпалеоліту і ранньопалеолітичного часу. Восени 1932 р. організував у Києві виставку палеолітичних знахідок. У 1931-1933 рр. викладав історію первісного суспільства і працював з аспірантами в Українському інституті матеріальної культури (м.Харків) та Інституті історії матеріальної культури ВУАН (м.Київ).

У березні 1934 р. вченого було заарештовано за звинуваченням в "участі у контрреволюційній діяльності". Вирок - 3 роки заслання за межі України в північні райони СРСР.

Відбував покарання в Архангельській області (відкрив ранньонеолітичну стоянку на р.Лябле), працював в облспоживспілці (1938) та краєзнавчому музеї у Володді (кінець 1944). Тут провів три дослідних експедиції по вивченню неолітичної доби в басейнах рр.Сухони та Юга.

У 1944 р. М.Я.Рудинський повернувся до Києва. Обіймав посаду вченого секретаря Інституту археології АН України. У квітні 1948 р. захистив докторську дисертацію "Дослідження і матеріали по археології УРСР". У 1950-х рр. очолював відділ первісної археології, проводив масштабні археологічні дослідження⁵.

ЮРКЕВИЧ Віктор Дмитрович (26.XII.1898 р., м.Олександрополь, нині м.Кумайри, Вірменія - 11.IX.1939 р., м.Воркутлаг) - історик, археолог, археограф, кандидат історичних наук (1929).

Народився в збіднілій сім'ї військового лікаря. Дитячі роки пройшли в школах Ромен і Вороніжа на Сумщині (1907-1909) та у с.Таборище (нині Середино-Будського району Сумської області). Навчався в Петербурзькій гімназії, закінчив Кременчуцьку реальну школу (1917). У 1917 р. вступив на природничий відділ фізико-математичного факультету Московського університету, у 1918 р. перейшов на історико-філологічний факультет Київського університету, а у 1921 р. - у Київський інститут народної освіти, який закінчив у 1923 р.

В цей час разом з професором В.Ю.Данилевичем досліджував Боровицьку неолітичну стоянку на Новгород-Сіверщині.

Ще студентом В.Д.Юркевич був зарахований практикантом в історико-географічну комісію ВУАН, з 1924 р. він її постійний позаштатний співробітник.

У ґрунтовній праці "Заселення Слобідської України в добу Хмельниччини" дав характеристику географічного і економічного становища Слобожанщини в період визвольної війни під проводом Б.Хмельницького. З 1924 р.

Віктор Дмитрович співпрацював з Комісією старого Києва ВУАН. У цьому ж році провів археологічні дослідження, результатом яких став рукопис "Опис решток становища кам'яної доби біля с.Боровичі". З 1925 р. - аспірант академіка М.С.Грушевського.

З 1926 р. молодий вчений - постійний штатний співробітник І відділу ВУАН (Комісія Лівобережної України), з 1927 р. - дійсний член Історичної секції, заступник секретаря секції. В.Д.Юркевич керував підготовкою повного видання творів В.Б.Антоновича (разом із вдовою останнього та М.М.Ткаченком), комплектуванням галереї портретів українських істориків.

Крім наукової роботи, Віктор Дмитрович виконував і організаційні доручення М.С.Грушевського, зокрема, займався визволенням із заслання академіка К.В.Харламповича, клопотався про приміщення для експедиції.

1929 р. захистив кандидатську дисертацію "Еміграція на Схід і залюднення Слобожанщини за Б.Хмельницького". На початку 1932 р. - секретар бригади історії промисловості та пролетаріату; виступив з доповіддю "Погляди академіка М.С.Грушевського на походження і розвиток феодальних відносин на Україні", в якій зауважив, що останній не розглядав їх з позицій класової боротьби.

Наступну (і останню) доповідь вченого "Проти буржуазної та дрібно-буржуазної історіографії в історії селянських війн XVII ст." не допустили до друку.

У 1934 р. В.Д.Юркевича було заарештовано, але у зв'язку з хворобою випущено із в'язниці. Після звільнення з посади співробітника ВУАН підробляв приватною коректурою, перекладом, але 12.IX.1937 р. його було заарештовано знову. 1.XII.1937 р. засуджено до 10 років виправно-трудоих таборів.

Довгий час подальша доля В.Д.Юркевича залишалася невідомою. Похований в місцях позбавлення волі. 1960 р. реабілітований⁶.

СМОЛЧЕВ (Смоличев) Петро Іванович (12.I.1891 р., с.Княжичі Глухівського повіту Чернігівської губернії, нині Ямпільського району Сумської області - 1955 р., ?) - історик і археолог.

Навчався у Чернігівській духовній семінарії, Петербурзьких духовній академії та археологічному інституті. Ще в юнацькі роки захопився археологією. 1908 р. брав участь у XIV Археологічному з'їзді в Чернігові. У роки громадянської війни працював викладачем Чернігівського педагогічного інституту. У 1919-1923 рр. читав лекції з історії стародавнього Сходу, Греції та Риму, кілька спецкурсів з педагогіки.

Навесні 1923 р. П.І.Смолічев - завідуючий 2-м Чернігівським Радянським музеєм. Незабаром він очолив археологічний відділ Чернігівського державного музею.

У 1923 р. брав участь в архітектурно-археологічному обстеженні Чернігівського Спасо-Преображенського собору, під час проведення розкопок був асистентом керівника експедиції професора М.О.Макаренка.

На початку 1924 р. вивчав муміфіковані поховання другої пол. XVII - поч. XIX ст. у склепі Воскресенської церкви у містечку Седневі. Влітку 1925 р. - керівник експедиції по дослідженню давньоруського курганного могильника біля с.Шестовиця.

Загалом він дослідив понад 40 курганів, що містили поховання за обрядами трупоспалення і трупопокладання, кілька кенотафів. У 1924 і 1926 рр. брав участь в архітектурно-археологічному дослідженні Успенського собору Єлецького монастиря у Чернігові.

В ці роки Петро Іванович викладав у Чернігівському інституті народної освіти. З 1925 р. він - дійсний член ВУАК, пізніше - співробітник Комісії Лівобережної України при Історичній секції ВУАН. У 1923-1931 рр. - завідуючий історико-археологічним відділом Чернігівського краєзнавчого музею.

У своїй праці "Чернігів та його околиці за часів великокнязівських" узагальнив наявний писемний та археологічний матеріал про даний період в історії міста. Його перу належить розвідка з історії порцелянового виробництва на Чернігівщині.

Восени 1926 р. П.І.Смолічев проводив розкопки поблизу с.Маслове на Черкащині. У 1928-1932 рр. брав участь в археологічних розкопках на території Дніпробуду. З 1931 р. працював завідуючим сектором послідовної зміни культур Державного музею Дніпробуду.

За своє минуле (навчання у духовних закладах, мав брата - священика, тестя - автокефального священика) вчений потрапив до списків "неблагонадійних" і був висланий до Середньої Азії. У роки Великої Вітчизняної війни працював в Інституті історії, археології та етнографії АН Таджикиської РСР.

Останні роки життя провів у Таджикистані. Більшість наукових праць залишилися неопублікованими і зберігаються в архіві Інституту археології НАН України⁷.

МОЩЕНКО Костянтин Васильович (1876 р., м.Суми - 1963 р., Німеччина) - етнограф, музейний працівник.

Народився в селянській сім'ї. Закінчив Сумське реальне училище, навчався у Казанській художній школі, Петербурзькій академії мистецтв, Львівському політехнічному інституті. З 1904 р. працював у технічному відділі Київського губернського земства. У 1906 р. переїхав до Полтави. Працював у музеї Полтавського губернського земства. Ним була розпочата робота з наукової обробки та класифікації відомої етнографічної колекції К.М.Скаржинської, та по організації етнографічного відділу.

У 1911-1913 рр. (з перервами) провів експедиції по селах губернії, в результаті яких до фондів музею надійшло понад 1000 етнографічних експонатів. Влітку 1917 р. К.В.Мощенко було обрано головою Комітету охорони пам'яток і він став одним із засновників і співробітників Українського наукового товариства дослідження й охорони пам'яток старовини й мистецтва на Полтавщині. Працював над упорядкуванням збірок самостійного етнографічного музею, які у 1920 р. увійшли до Центрального пролетарського музею Полтавщини, де дослідник очолив історико-етнографічний відділ.

К.В.Мощенко належав до общини української автокефальної церкви. У роки Першої світової війни стояв на позиціях відокремлення України від самодержавної Росії, створення власної державності. Після революції та громадянської війни його політичні погляди дещо змінилися.

У кінці 1920 р. дослідник був звинувачений у контрреволюційній діяльності і заарештований, на початку 1921 р. звільнений через відсутність доказів. У 1924 р. його було звільнено з роботи як "антирадянського елемента".

У 1925 р. Костянтин Васильович переїхав до Києва, де отримав змогу продовжити роботу в музейних закладах. З 1925 р. він працює завідуючим відділом станкового живопису Всеукраїнського музейного містечка. З 1926 р. очолював також відділ народного мистецтва Всеукраїнського історичного музею ім.Т.Г.Шевченка. У 1926-1927 рр. організував спеціальні наукові експедиції по дослідженню пам'яток народного мистецтва Поділля.

З 1928 р., окрім своєї основної роботи, К.В.Мощенко очолював історико-побутовий відділ, виконував обов'язки директора музею. Вживав активних заходів щодо збереження і

реставрації унікальних архітектурних пам'яток. Разом з М.О.Макаренком склав список найвизначніших пам'яток Полтавщини. З 1927 р. вчений працював у складі республіканської експедиції по дослідженню пам'яток мистецтва на території Дніпрельстану, архітектурної секції Асоціації художників Червоної України.

У березні 1930 р. К.В.Мощенка було звільнено з посади завідуючого відділом, а у вересні 1930 р. - з музею. З 1932 він обіймав посаду архітектора Всеукраїнських художньо-реставраційних майстерень, очолював цех реставрації пам'яток архітектури. Восени 1933 р. був повторно заарештований. Вирок - заслання на 3 роки до Казахстану. Подальша його доля залишається нез'ясованою⁸.

ФЕДОРЕНКО Павло Костянтинович (30.X.1880 р., с.Ямпіль, нині Сумської області - 5.II.1962 р., м.Київ) - історик.

Народився в багатодітній селянській сім'ї. У 1893 р. вступив до підготовчого класу нижчої Воздвиженської сільсько-господарської школи. Після її закінчення витримав іспит на звання вчителя початкової, потім - двокласної сільськогосподарської школи. У 1900-1908 рр. вчителював на Волині.

Екстерном склав іспити за курс чоловічої гімназії в Острозі й вступив на юридичний факультет Київського університету, незабаром перевівся на історико-філологічний факультет, який закінчив у 1915 р.

Ще в студентські роки П.К.Федоренко почав займатися науковими дослідженнями з історії Лівобережної України XVII-XVIII ст. 1915 р. у 12-му випуску "Трудов" Полтавської архівної комісії була надрукована його праця "Воронковская сотня Переяславского полка по Румянцевской описи 1765-1769 гг."

З 1916 працював у Чернігівському учительському інституті, викладав курс вітчизняної літератури. Згодом очолив деканат, був завідуючим кафедрою історії у Чернігівському інституті народної освіти.

У 1923-1934 рр. працював за сумісництвом, спочатку - завідуючим Чернігівським історичним архівом, потім - старшим науковим співробітником. У 1928-1929 рр. керував роботою історико-архівного семінару, брав участь у роботі Чернігівського наукового товариства, де організував історико-філологічну секцію.

П.К.Федоренко одним із перших вивчав історію монастирського господарства. Йому належить пріоритет у дослідженні історії залізорудної промисловості Лівобережної України пізньофеодальної доби.

Перу вченого належить нарис розвитку історичного краєзнавства на Чернігівщині. У 1931 р. вийшов його "Опис Новгород-Сіверського намісництва" 1781 р.

За причетність до сфальсифікованої справи СВУ 21.X.1930 р. вчений був заарештований. 19.XI.1930 р. його звільнили з-під варті за браком доказів. Був змушений залишити викладання в інституті й зосередитись на роботі в архіві. У 1931 р. в значно скороченому вигляді вдалося видати перший і єдиний том "Записок Чернігівського наукового товариства", фактичним редактором якого був Павло Костянтинович.

20.VIII.1934 р. вченого було заарештовано вдруге, а 3.X.1934 р. - звільнено, 15 жовтня справу було припинено за браком доказів. До архіву П.К.Федоренко не повернувся, працював на канцелярській посаді у Чернігівській міській Раді. Восени 1938 р. він був заарештований втретє. Засуджений до заслання на 5 років до Казахстану. Викладав математику в Казалинському педагогічному училищі.

У вересні 1945 р. повернувся на Україну і протягом року читав курс елементарної математики у Конотопському вчительському інституті. Потім переїхав до Києва. З 1946 р. працював старшим науковим співробітником заповідника "Києво-Печерська Лавра".

У 1948 р. вийшла книга "Усыпальница Юрия Долгорукого", над якою вчений працював разом з Д.Ф.Красицьким. Того ж року переїхав до Корсуня, де працював до 1954 р. завідуючим відділом і за сумісництвом - заступником директора з наукової частини музею історії Корсунь-Шевченківської битви. 16.V.1959 р. П.К.Федоренка було реабілітовано. У 1960 р. вийшла у світ його капітальна праця "Рудни Левобережной Украины в XVII-XVIII вв."⁹

ТАХТАЙ Олександр Кузьмич (23.XI.1890 р., м.Ромни, нині Сумської області - 25.VII.1963 р., м.Донецьк) - археолог, музезнавець.

Вчився у місцевій школі. З 1910 р. працював бібліотекарем у Ромнах, з 1911 р. вчився на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету, потім перейшов до Археологічного

інституту, де набув практичних навичок під керівництвом О.Спіцина та М.Макаренка. Служив в армії під час світової війни та після революції.

Потім працював завідувачим районною бібліотекою у Полтавському повіті, закінчив бібліотекарські курси і перейшов на роботу до Полтавського музею. Під керівництвом М.Макаренка, М.Рудинського, О.Добровольського брав участь в археологічних експедиціях, проводив самостійні дослідження у Полтавській та Херсонській областях (1926-1935).

У 1935 р. перейшов на роботу до Херсонського історико-архітектурного музею, де перебудував експозицію і опублікував путівник по середньовічному відділу.

Під час Великої Вітчизняної війни завдяки зусиллям Олександра Кузьмича було збережено від руйнування і вивезення багато цінних експонатів.

Після визволення Криму продовжував археологічні дослідження, надрукував низку статей, присвячених старожитностям Херсонесу. У 1956-1963 рр. працював консультантом з питань археології Донецького музею.

О.К.Тахтаї відрізнявся широтою інтересів і знань, характерних для представників старої школи¹⁰.

СЕМЕНЧИК Михайло Максимович (Х. 1890 р., м.Ромни - 1964 р.) - музеєзнавець, археолог.

Народився в сім'ї прикажчика. Закінчив Київську (1909), Московську (1913) художні школи. Працював художником-декоратором в одному з московських театрів. Перебував на військовій службі у Полтаві. Викладав малювання у Засульській школі, комерційному училищі.

Учень М.О.Макаренка. У 1919 р. організував у Ромнах Товариство по захисту пам'яток старовини та мистецтва. У 1920-1945 рр. працював директором Роменського краєзнавчого музею. Під керівництвом М.М.Семенчика велася підготовка по організації музею, формувалися його фонди, поповнювалися музейні колекції.

Досліджував та картографував археологічні пам'ятки доби бронзи у басейнах Сули і Псла, зробив плани городищ Посулля. Брав участь у розкопках городищ біля с.Медвеже та у Ромнах (городище Монастирище)¹¹. У 1924 р. самостійно проводив розкопки у м.Ромни.

АБРАМОВ Іван Спиридонович (20.VI.1874 р., с.Вороніж, нині смт. Шосткинського району Сумської області - 3.V.1960 р., там же) - фольклорист і етнограф, археолог, літературознавець, краєзнавець.

Початкову освіту здобув у місцевій школі, з 1887 р. навчався у Воздвиженській сільськогосподарській школі. З 1892 р. викладав на хуторі Воздвиженський та у с.Студенок Глухівського повіту. У 1895 р. вступив до Глухівського учительського інституту. З 1898 р. працював в училищі м.Рівне, у 1900-1933 рр. - в школах Петербурга (Петрограда-Ленінграда). У 1903 р. закінчив Петербурзький археологічний інститут.

У 30-ті рр. був репресований і висланий на 3 роки до Тобольська. Останні роки життя провів у смт. Вороніж, де продовжував займатися краєзнавством, літературознавчими дослідженнями.

Проводив пошуки фольклорно-етнографічних матеріалів у Чернігівській, Курській, Смоленській губерніях, в Криму, на Волині та Кубані. Археологічні розкопки здійснював переважно у Чернігівській та Смоленській губерніях. Зібрані І.С.Абрамовим зразки фольклору та етнографії, археологічні матеріали, рукописи, предмети старовини передавалися до Пушкінського дому, Літературного музею (Москва), Центральної наукової бібліотеки (Київ).

У 20-ті рр. працював у Центральному бюро краєзнавства, водночас співробітничав у журналі "Краеведение". Вивчав життєвий шлях та діяльність П.О.Куліша та К.Д.Ушинського. Друкувався у журналі "Народний учитель".

Член Археологічного (з 1909), Російського Географічного (з 1914) товариств¹².

ДОРОШЕНКО Петро Якович (22.X.1857 р., хутір Дорошенків, нині с.Дорошенкове Ямпільського району Сумської області - VII (?) 1919 р., м.Одеса) - історик, бібліограф, лікар, громадський і політичний діяч.

Походив з гетьманського роду. Вчився у Новгород-Сіверській гімназії, Київському університеті. Працював міським лікарем у Глухові. У 1890-х рр. - гласний Глухівського повітового і Чернігівського губернського земств. Ініціатор і головний організатор створення музею в Глухові, перший голова музейної комісії (з 25.IX.1903). Був членом Чернігівської губернської Вченої

архівної комісії, директором Дворянського пансіону в Чернігові. Там же 1917 р. заснував українську гімназію і брав участь у створенні Чернігівського народного університету, що розпочав роботу у жовтні 1917 р. З 15.VI.1918 р. - голова Головного управління в справах мистецтва і національної культури Міністерства народної освіти та мистецтва і одночасно заступник міністра.

Фактично очоливши усю справу культурного будівництва в Україні, П.Я.Дорошенко опікувався питаннями налагодження кіновиробництва, видання творів української класичної літератури, становлення музеїв. При його активній участі було відкрито Державний драматичний театр, Українську національну художню галерею, Державний історичний музей. У співпраці з М.П.Василенком сприяв створенню багатьох інституцій УАН.

У серпні 1918 р. Петро Якович був призначений П.П.Скоропадським членом Комісії верховних правителів на випадок смерті або хвороби гетьмана. На пропозицію останнього обійняти посаду голови Ради міністрів П.Я.Дорошенко відмовився, посилаючись на стан здоров'я. Евакуювався з урядом Директорії до Вінниці та Кам'янка-Подільського. Був розстріляний органами ЧК в Одесі "в порядку красного терору", ніби сплутаний зі своїм племінником, істориком Д.І.Дорошенком.

Написав низку наукових праць, присвячених історії та побуту України.

Мав велику колекцію творів декоративно-ужиткового мистецтва та живопису, значну бібліотеку. Велику цінність становило зібрання документів: універсали Б.Хмельницького, П.Д.Дорошенка, Д.В.Многогрішного, І.М.Брюховецького, І.С.Самойловича, І.І.Скоропадського (всього близько 50); автографи козацької старшини, духовенства; рукописи П.О.Куліша, М.О.Максимовича, М.В.Гоголя. Матеріалами зібрання користувалися О.М.Лазаревський, Б.Д.Грінченко, Ф.М.Уманець, М.В.Шугуров, В.Л.Модзалевський та інші. Частина колекції було передано П.Я.Дорошенком до створюваного у Глухові музею, інше - у 20-х рр. розпорошено.

На початку ХХ ст. за ініціативою Петра Яковича у Глухові було влаштовано кілька виставок.

П.Я.Дорошенко був однією з головних осіб у справі виховання і становлення "глухівських гімназистів" - плеяди у майбутньому видатних вчених, митців, політичних діячів. Зокрема,

мав великий вплив на формування світогляду братів Ф.Л. та М.Л.Ернстів, В.І. та Г.І.Нарбутів (багато в чому спрямувавши подальший творчий шлях Г.І.Нарбута), В.О.Романовського, П.П.Скоропадського, який, зокрема, все життя тепло його згадував: *"Очень умный, прекрасно образованный, обладающий громадной памятью, изучивший с любовью историю страны до мельчайших подробностей, владелец недурной библиотеки /.../ Этот человек мне всегда казался, по своему уму и способностям, удивительно скромным ..."*¹³

¹Осадчий Ю.Г. Василенко Микола Прокопович // Енциклопедія Сумщини (матеріали). Випуск III. Діячі науки.- Суми, 1999. - С.13-15.

²Звагельський В.Б. Таранушенко Степан Андрійович // там само. - С.85-87.

³Граб В.І. До біографії В.О.Пархоменка // Проблеми археології, древньої і середньовікової історії України. - Харьков, 1995. - С.115-117; Звагельський В.Б., Німенко Н.А. Пархоменко Володимир Олександрович // Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. - Суми, 2004. - С.359-360.

⁴Шацький П.А. Ювілей В.О.Романовського // Український історичний журнал. - 1965. - №3. - С.74.

⁵Нестуля О.О. Щиро закоханий в історію // Реабілітовані історією. - Полтава, 1992. - №4. - С.117-121.

⁶Федуцак І. Учень і соратник Михайла Грушевського // Київська старовина. - 1994. - №1. - С.62-68.

⁷Касьянов Г.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція. - К., 1991.

⁸Супруненко О.Б. Археологічне зібрання К.М.Скаржинської // Археологія. - 1990. - №4. - С. 117-119.

⁹Павло Костянтинівич Федоренко // Український історичний журнал. - 1962. - №2. - С.120.

¹⁰Граб І.В., Супруненко О.Б. Археолог Олександр Тахтаї. - Полтава, 1991.

¹¹Звагельський В.Б. Семенчик Михайло Максимович // Енциклопедія Сумщини (матеріали). Випуск III. Діячі науки. - Суми, 1999. - С.78.

¹²Терлецький В.В. Абрамов Іван Спиридонович // там само. - С.7.

¹³Звагельський В.Б., Звагельська О.В. Дорошенко Петро Якович // Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник.- Суми, 2004. - С.131.